

Suriye yönetimi, ekonomik modelini sosyal-piyasa ekonomisi olarak tanımlıyor.

Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2001 Sonrası Dönemdeki Gelişimi

Basic Characteristics of Syrian Economy and Developments during 2001-2010 Period

Doç. Dr. Harun Öztürkler

Afyon Kocatepe Üniversitesi Ekonomi Bölümü

ORSAM Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı

ozturkler@alum.american.edu

Abstract

Syrian economy is characterized as a social market economy. However, in Syria there is an economic, social, and political structure that severely limits the success of that model. Basic features of that structure can be summarized as follows: a population growth rate pattern that does not match with economic growth rate trend, widespread poverty and unemployment, low technological level, low productivity levels in all sectors of economy, low integration level with international economic system, absence of a legal and institutional base, low human resource development level, an oil and agriculture dependent economy and declining oil production, and absence of an open and democratic structure. For Syria to be on a path to development, it should take reform measures necessary to modernize its economic structure. However, such measures and their implementations require a stable political structure. Unfortunately, as the latest developments reveal, there is no such a political structure in Syria.

Giriş

Ortadoğu, yarım yüzyılı aşkın bir süredir, siyasi anlamda çalkantıların ve ülkeler arası ve iç savaşların yaşandığı, sınırların değiştiği, yönetimlerin ve rejimlerin sık sık yeniden şekillendiği bir bölge iken, ekonomik anlamda, doğal kaynaklar açısından zengin olmasına karşın, dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerindeki gelişmeleri yeteri kadar izleyemediğinden, görelilik olarak durağan ve yavaş gelişen bir yapıya sahip olmuştur.¹ Suriye hemen her zaman Ortadoğu'daki gelişmelerin merkezinde yer almıştır. Suriye'nin özellikle Lübnan ve İsrail ile ilişkileri, onu dünyanın siyasi gündeminde tutmuş ve çoğu kez bu ilişkiler nedeniyle Suriye'deki ekonomik ve sosyal gelişmelerden daha çok siyasi gelişmeler ilgi çekmiştir. Bugün gelinen noktada Suriye'de var olan ekonomik ve sosyal yapı mevcut siyasi yapının sürdürülemez olduğunu ortaya koyduğundan, mevcut ekonomik yapının analizi hem güncel gelişmeleri daha iyi anlamamıza yardımcı olacak hem de olası yeni bir yapının temel özelliklerinin ne olacağına ilişkin rehberlik işlevi görecektir. Bu çalışmanın amacı, Suriye'nin ekonomik yapısını temel değişkenlerden yola çıkarak analiz etmek ve mevcut gelişmelerin ekonomipolitik bir değerlendirmesini yapmaktır. Bilindiği gibi, Beşar Esad 11 Temmuz 2000 tarihinde Suriye Cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu nedenle çalışmada analiz dönemi olarak Cumhurbaşkanı Esad'ın yönetiminde geçen 2001-2010 dönemini seçilmiştir.

Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2001-2010 Dönemindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi

Bir ülkenin ekonomik performansını ölçmekte kullanılan ölçütlerin en önemlilerinden birisi, ülkenin reel (fiyat artışlarının etkisinden arındırılmış) gayri safi yurtiçi hasılasında (GSYH) yıldan yıla ortaya çıkan oransal değişim olarak tanımladığımız iktisadi büyüme oranının ne olduğu ve zaman içerisinde nasıl bir seyir izlediğidir. Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına gelire göre düşük, düşük-orta, yüksek-orta ve yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırmaktadır. Suriye

bu sınıflandırmada düşük orta-gelirli grupta yer almaktadır.² Bu durumda Suriye'nin iyi bir ekonomik performans göstermediği ileri sürülebilir. Tablo'dan da görülebileceği gibi, Suriye seçtiğimiz analiz dönemi olan 2001-2010 arasındaki on yıllık dönemde ortalama olarak yüzde 4.5 büyümüştür. Dünya Bankası (DB)'nin verilerine göre, Aynı dönemde Suriye'nin de içinde bulunduğu düşük-orta gelirli grubun ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 8.1 olarak gerçekleşmiştir. Suriye içinde bulunduğu ülke grubunun ortalama büyüme oranı ölçütüne göre oldukça başarısız bir performans göstermiştir. Buna karşın aynı dönem için dünya ortalama büyüme oranı yüzde 2.4'ür. Suriye dünya ortalaması göz önüne alındığında ise oldukça başarılı bir performans göstermiştir denilebilir. Öte yandan, yine aynı dönem için Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ortalama büyüme oranı Suriye'ninki ile aynıdır. Bu durumda büyüme performansının seçilen kritere göre farklılaşabileceği görülmektedir.

Bir ekonominin büyüme performansının en önemli belirleyicilerinden birisi, tasarrufların düzeyi ve bu tasarrufların ne ölçüde üretken yatırımlara (ülkenin üretim kapasitesini genişletmeye yönelik yatırımlar) dönüştürülebildiğidir. Suriye, incelenen dönemde GSYH'sının bir yüzdesi olarak ortalama olarak yüzde 18.6 düzeyinde bir tasarruf oranına ve yüzde 21.8 düzeyinde de bir yatırım oranına sahiptir. Ekonomik kalkınma sürecinde olan bir ülke olarak yatırım oranının tasarruf oranını aşması doğal bir durumdur. Bilindiği gibi yurtiçi yatırımların yurtiçi tasarruflar ile karşılanamayan kısmı yurtdışı tasarruflar ile karşılanır ve bu fark ülkenin cari işlemler dengesine yansır. Tablo'dan görülebileceği gibi, Suriye incelenen dönemde ortalama olarak yatırım oranı ile tasarruf oranı arasındaki fark kadar bir cari işlemler dengesi açığı vermiştir. İktisatçılar, yatırım-tasarruf açığı, hükümetin bütçe açığı ve cari işlemler açığını üçüz açık olarak adlandırır. İlk iki açık üçüncü açığı ortaya çıkarır. İncelenen dönemde Suriye bu açığı büyük ölçüde petrol ihracı yoluyla karşılamıştır.

İktisadi büyüme'nin hem işsizliği azaltması hem de kişi başına geliri yükseltmesi beklenir. Oysa Suriye'de incelenen dönemde ortalama

olarak yüzde 8.5 gibi oldukça yüksek bir işsizlik oranı gözlemlenmiştir. Bunun iki nedeni var: ilki yüksek nüfus artış oranı, ikincisi ise, 2003 yılında Irak'ın işgali sonrası Suriye'ye göç eden ve sayılarının 1 milyonu aştığı tahmin edilen Irak'lı göçmenlerdir. Yüksek nüfus artışı ve göç 10 yıl gibi kısa bir sürede Suriye nüfusunun yaklaşık olarak $\frac{1}{4}$ oranında artmasına neden olmuştur. Bu ölçüde bir nüfus artışının çok büyük ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar yaratması kaçınılmazdır. Buna karşın Suriye GSYH'sını 2010 yılında 2001 yılına göre yaklaşık üç katına çıkarmış ve bunun sonucu olarak kişi başına gelir aynı dönemde yüzde 129 artış göstermiştir.

İncelenen dönemde Suriye'de enflasyon oranı oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Buna karşın, ortalama olarak düşük sayılabilecek bir enflasyon oranının (ortalama olarak yüzde 5.8) varlığından

söz edebiliriz. Artan nüfus baskısı ve gıda fiyatları artışına karşın, düşük sayılabilecek bir enflasyon oranı, hükümetin temel malların önemli bir kısmı için sağladığı sübvansiyonlar ve fiyat kontrolleridir.

Suriye'de GSYH'nın bir oranı olarak hükümet harcamaları incelenen dönemde ortalama yüzde 28'lik düzeyini korumuştur. Buna karşın hükümet gelirleri dönemin başındaki yüzde 30'lar düzeyinden dönemin sonunda yüzde 22'e düşmüştür. Bu azalmada önemli pay GSYH'nın bir oranı olarak petrol ihracatındaki büyük düşüştür. İncelenen dönemde petrol ihracatının GSYH'ya oranı yarıdan daha fazla düşmüştür. Petrol ihraç gelirlerindeki bu düşüşün kalıcı bir durum olduğu göz önüne alındığında, Suriye'de hükümetin kamu açığını finanse etmek için başka bir yol bulmasının bir zorunluluk olduğu görülmektedir.

Tablo: Suriye Ekonomisine ilişkin Temel Makroekonomik Büyüklerin 2001-2010 Dönemimdeki Gelişimi

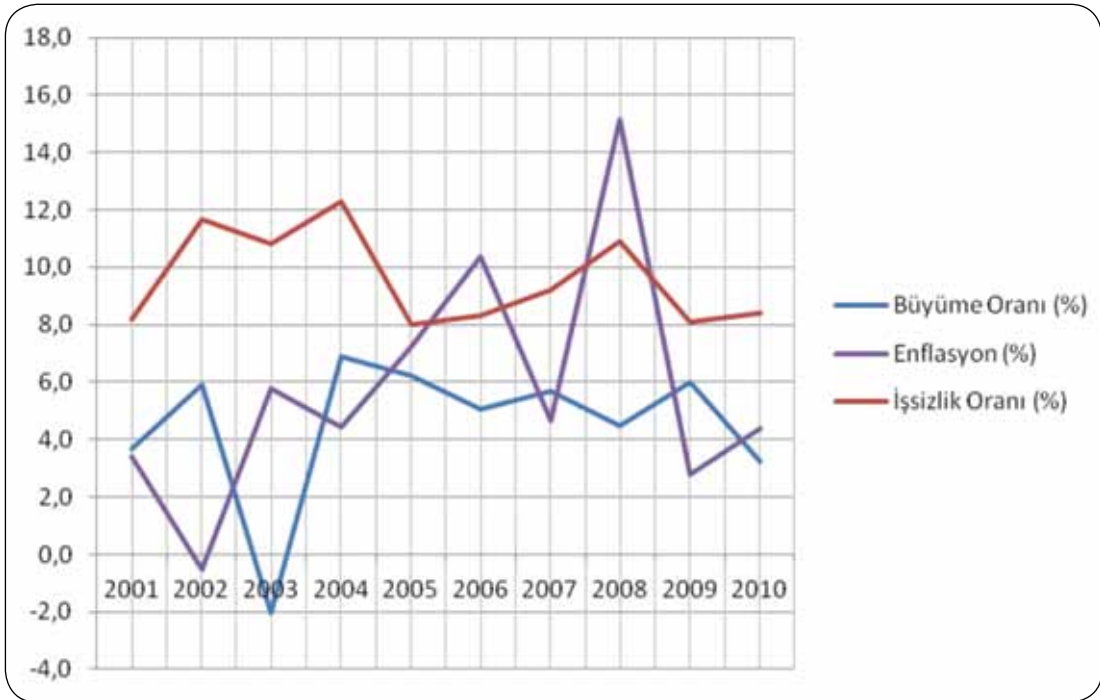
Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Büyüme Oranı (%)	3.7	5.9	-2.0	6.9	6.2	5.0	5.7	4.5	6.0	3.2
GSYH'nın Yüzdesi Olarak Yatırımlar	19.5	18.5	23.1	23.8	21.5	22.8	22.3	20.1	22.1	24.3
GSYH'nın Yüzdesi Olarak Tasarruflar	25.8	14.8	10.6	22.2	19.2	20.5	18.8	17.3	16.5	19.9
Enflasyon (%)	3.4	-0.5	5.8	4.4	7.2	10.4	4.7	15.2	2.8	4.4
İşsizlik Oranı (%)	8.2	11.7	10.8	12.3	8.0	8.3	9.2	10.9	8.1	8.4
GSYH (Milyar \$)	20.979	22.758	21.702	25.204	28.881	33.404	40.438	52.573	53.908	59.330
KBGSYH (\$)	1,255	1,330	1,237	1,406	1,581	1,785	2,109	2,676	2,678	2,877
Petrol İhracatı (Milyar \$)	4.05	2.507	2.817	3.406	4.286	4.062	4.355	5.53	3.305	5.013
Petrol İhracatı/ GSYH (%)	19.3	11.0	13.0	13.5	14.8	12.2	10.8	10.5	6.1	8.4
Nüfus (Milyon Kişi)	16.7	17.1	17.6	17.9	18.3	18.7	19.2	19.6	20.1	20.6
GSYH'nın Yüzdesi Olarak Hükümet Gelirleri	30.3	26.5	29.9	27.1	23.8	25.5	22.7	20.1	23.9	22.0
GSYH'nın Yüzdesi Olarak Hükümet Harcamaları	28.0	28.5	32.6	31.3	28.2	26.6	26.7	23.0	26.8	26.9
GSYH'nın Yüzdesi Olarak Net Hükümet Borcu	86.3	83.4	88.0	81.4	34.7	32.2	28.4	22.6	17.9	16.6
GSYH'nın Yüzdesi Olarak Cari İşlemler Açıkları	6.3	-3.6	-12.5	-1.6	-2.3	-2.3	-3.6	-2.8	-5.7	-4.4

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook Database, April 2011, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2011.

Yukarıda gelişimini analiz ettiğimiz makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler ve gelişimi de bir ülkede ekonomik gidişat hakkında önemli ipuçları verir. Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3 bu amaçla çizilmiştir. İktisatçılar ekonomik büyüme oranı ve işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişkinin var olmasını bekler. Bunun nedeni, ekonomik büyümenin ulusal üretimde bir artış anlamına gelmesi ve üretim artışının üretim faktörleri kullanımında bir artışı gerektirmesidir. Şekil 1'den Suriye için de bu teorik beklentinin incelenen dönem için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, bu dönemde Suriye'de işsizlik oranı düşmemiştir. Bunun nedeni ise yüksek nüfus artışı ve dış göçün işgününe katılım oranını artırarak, istihdam artışlarının işsizliği azaltmasını engellemesidir. İktisadi büyüme aynı zamanda ekonomide üretilen mal ve hizmetlere yönelik talepteki artışı ifade eder. Toplam talep artışının toplam arzdaki, ulusal

üretimdeki, artışı aşması enflasyona yol açar. Şekil 1'den incelenen dönemde Suriye'de ekonomik büyüme ile enflasyon arasında pozitif bir korelasyonun olduğu gözlemlenmektedir. Buna karşın, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hükümetin sağladığı sübvansiyonlar ve fiyat müdahaleleri enflasyonun ortalama olarak düşük gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu durum iktisatçılar tarafından baskı altına alınmış enflasyon olarak adlandırılır. Baskı altına alınmış enflasyon ise mal kıtlıklarına ve karaborsaya (resmi fiyatlar ile piyasa fiyatlarının farklılaşması) yol açar. İktisatçıların Yeni Zelandalı iktisatçı W. Phillips'in 1958 yılında bu konuda yaptığı çalışmadan dolayı *Phillips hipotezi* olarak adlandırdıkları kurama göre işsizlik ile enflasyon arasında bir değiş-tokuş söz konusudur. Ancak bu ilişki Iraklıların göçlerinin işgücü piyasasına yönelik bir şok oluşu ve fiyatların piyasa fiyatlarını yansıtmaması nedeniyle incelenen dönemde Suriye için söz konusu değildir.

Şekil 1: Suriye'de 2001-2011 Döneminde Reel Büyüme Oranı, Tüketici Fiyat Enflasyonu ve İşsizlik Oranının Gelişimi

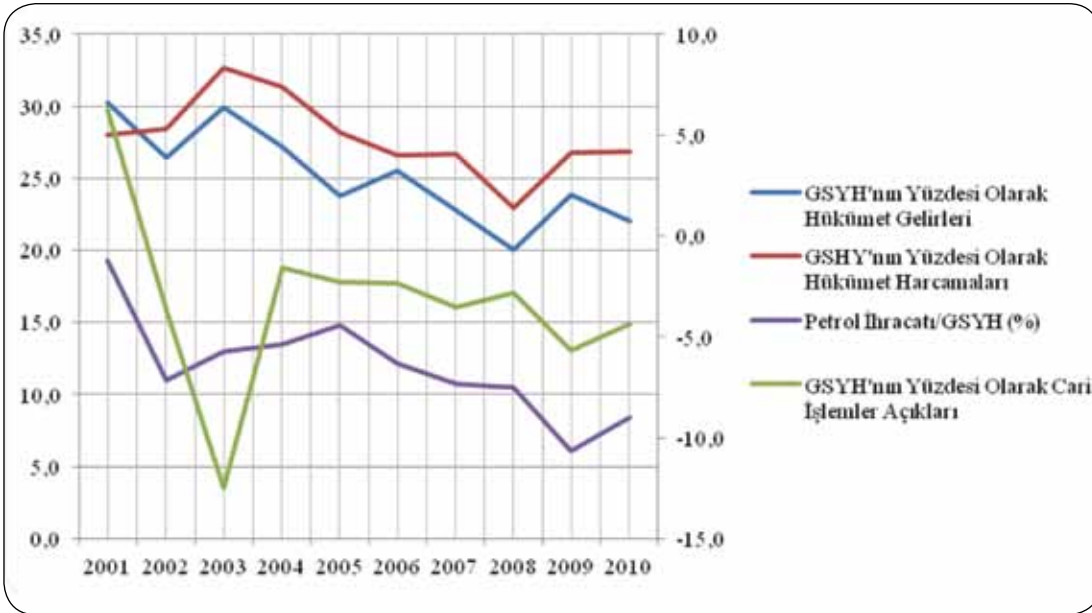

Kaynak: Tablo'daki verilerden hareketle çizilmiştir.

Şekil 2, bir yandan iktisatçıların *ikiz açık* olarak adlandırdıkları bütçe açıkları ve cari işlemler açıklarının ilişkisini, diğer yandan ise petrol gelirlerinin bu açıkları finansmanındaki rolünün nasıl geliştiği göstermek amacıyla çizilmiştir. Şekil incelenen dönemde Suriye için kriz açık hipotezini doğrular niteliktedir. GSYH'nın bir yüzdesi olarak petrol ihracatının gelişimi ise, petrol ihraç gelirlerinin hem bütçe hem de cari işlemler açıklarının finansmanında önemli bir rol oynadığını, ama aynı zamanda bir *ters nedensellik* de olabileceğini göstermektedir. Ters nedensellik ile kastettiğimiz, petrol ihraç gelirlerinin varlığının hükümeti bütçe açığı verme ve cari işlemler açıklarını kapatmaya karşı önlem almama konularında özendirilmiş olabileceğidir. Bütçe açıkları, özellikle kamu yatırım açıklarından kaynaklanı-

yorsa, hem büyüme hem de istihdama önemli katkı sağlar. Bütçe açıklarının daha çok sosyal harcamalardan kaynaklanması ise, Suriye gibi hassas sosyal ve siyasal dengelerin olduğu bir ülkede tansiyonu düşürmek için önemli bir rol oynar. Cari işlemler açıklarının da yatırım ve aramalı ithalatından kaynaklanması, ekonomik kalkınma ve büyüme ve istihdama katkı sağlar. Öte yandan, cari işlemler açıkları yurtiçine yönelik mal ve hizmet arzını artırarak enflasyonun baskı altında tutulmasına yardımcı olur. Enflasyonun da hem ekonomik ama aynı zamanda sosyal bir olgu olduğu göz önüne alındığında, petrol ihraç gelirleri ile finanse edilerek sürdürülebildiği ölçüde cari işlemler açıklarının sosyal dengelerin korunmasına katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Şekil 2: Suriye'de 2001-2011 Döneminde GSYH'nın bir Yüzdesi Olarak Hükümet Gelirleri, Hükümet Harcamaları, Cari İşlemler Açıkları (Sağ Eksen) ve Petrol İhracatının Gelişimi

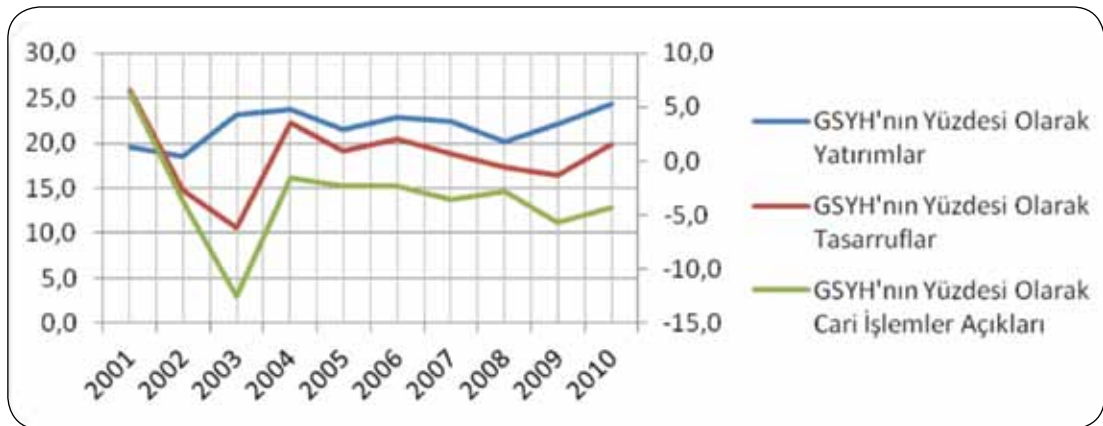

Kaynak: Tablo'daki verilerden hareketle çizilmiştir.

Şekil 3 ise, bir diğer ikiz açık hipotezi konusu olan yurtiçi yatırım tasarruf açığı ile cari işlemler açığı ilişkisini test etmek amacıyla çizilmiştir. Şekil 3'ün yakından incelenmesi, bu ikiz açık hipotezinin Suriye için büyük ölçüde geçerli olduğunu göstermektedir. Suriye hızla artan nüfusuna iş ve gelir sağlamak için yüksek oranda yatırım yapmak zorunda olan bir ülkedir. Kişi başına gelirin düşük olmasına karşın tasarruf oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumda, Suriye'nin en azından nüfus artışı kontrol altına alınıncaya ve ekonomik gelişmişlik düzeyini belirli seviyelerin üstüne çıkarılıncaya kadar cari işlemler açığı vereceğini öngörebiliriz. Suriye bu durumda cari işlemler açıklarını finanse etmek için yeni yollar bulmak durumundadır. Bu yollardan biri doğrudan yabancı yatırımların çekilmesidir. Ancak uluslararası sermaye ekonomik ve politik olarak istikrarlı ve serbest piyasa kurallarının hüküm sürdüğü, ortaklık, dış ticaret, kar transferi gibi konularda liberal olan ülkelerde yatırım yaparlar. Bu özelliklerin büyük kısmı bu gün itibarıyla Suriye'de mevcut değildir. Raphaeli (2007) Suriye ekonomisindeki negatif faktörleri şöyle özetlemektedir:³ ekonominin alt sektörlerindeki verimliliğin düşük oluşu ve bunun düşük kişisel gelire neden olması, hızlı nü-

fus artışı ve bunun sonucu hızla artan işgücü ve işsizlik, petrol üretimindeki düşüş, yatırım karlılığının düşük olması ve bunun yerli ve yabancı yatırımcıları yatırım yapmaktan caydırması ve düşük teknolojik gelişmişlik düzeyi. Ekonominin bu yönlerinde olumlu gelişmelerin sağlanması istikrarlı bir ekonomik, sosyal ve siyasal ortamda gerçekleştirilecek radikal reformların yapılmasına bağlıdır. Oysa Suriye'nin bugün içinde bulunduğu durum bu türden reformları gerçekleştirilmesine izin vermez. Bertelsmann Stiftung (2009) kuruluşunca hazırlanan Suriye raporuna göre, sınırlı da olsa piyasa ekonomisine geçişle ilgili bir çaba söz konusudur.⁴ Bu yönde gerçekleştirilen başlıca reformlar liberal uluslararası ticaret anlaşmaları, özel bankaların açılması, yatırımları özendirici bir yasal çerçevenin oluşturulması adımları ve vergi temelini genişletmeye yönelik adımlarıdır. Suriye'nin mevcut ekonomik, sosyal ve siyasal yapısı göz önüne alındığında bu reformların kısa sürede tümüyle hayata geçirilebileceğinin kuşkulu olduğunu söyleyebiliriz. Rivlin (2011)'in de belirttiği gibi, reform çabaları ile ilgili bir diğer sorun, reformlardan oldukça yoksul büyük halk kitlelerinin mevcut ekonomik refah düzeyini yükseltmekten uzak olmalarıdır.⁵

Şekil 3: Suriye'de 2001-2011 Döneminde GSYH'nın bir Yüzdesi Olarak Yatırımlar, Tasarruflar ve Cari İşlemler Açıkları'nın (Sağ Eksen) Gelişimi

Kaynak: Tablo'daki verilerden hareketle çizilmiştir.

Suriye'de yüksek bir işsizlik oranı gözlemleniyor.

Sonuç ve Değerlendirme

Suriye ekonomisini sosyal-piyasa ekonomisi olarak tanımlamaktadır. Bunun anlamı hükümetin kontrollü piyasa mekanizmalarını kullanarak ekonomik kalkınma ile birlikte sosyal kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemesidir. Böylece sosyal-piyasa ekonomisi modeli hem sosyal hem de ekonomik boyutu olan bir modeldir. Ancak Suriye'de bu modelin başarısını engelleyen bir ekonomik, sosyal ve siyasal yapı söz konusudur. Bu yapının bazı temel özellikleri şöyle sıralanabilir: ekonomik büyüme trendi ile örtüşmeyen bir nüfus artış yapısı, yaygın yoksulluk ve işsizlik, düşük teknolojik düzey ve bunun sonucu ekonominin tüm sektörlerindeki oldukça düşük düzeydeki verimlilik, uluslararası ekono-

mik sistem ile düşük bütünleşme düzeyi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak nitelikte bir yasal ve kurumsal çerçevenin olmaması, oldukça az gelişmiş bir insan kaynakları düzeyi, petrol ve tarım sektörüne bağımlı bir ekonomik yapı ve petrol kaynaklarının hızla tükeniyor olması, açık ve demokratik bir siyasal yapının olmaması ve yüksek ve karmaşık bürokratik yapı. Bu yapının bir sonucu olarak Suriye düşük-orta gelirli bir ülke olarak sınıflandırılmaktadır. Suriye'nin gelişmiş bir ülke olabilmesi için mevcut ekonomik yapısını tümüyle modernize edecek reformları gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur. Ancak söz edilen reformların gerçekleştirilmesi istikrarlı bir siyasal yapıyı gerektirir. Oysa bugün Suriye bu türden bir siyasal yapıdan yoksundur.

DİPNOTLAR

- 1 Ortadoğu ekonomilerinin genel özelliklerinin bir değerlendirmesi için bakınız Öztürkler, H., (2009), "Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapılarının Temel Özellikleri", Ortadoğu Analiz, 1(6), s. 65-71.
- 2 http://data.worldbank.org/about/country-classifications/country-and-lending-groups#Lower_middle_income
- 3 Raphaeli, N., (2007), "Syria's Fragile Economy", Middle East Review of International Affairs", 11(2), s. 34-51.
- 4 Bertelsmann Stiftung, (2009), BTI 2010-Syria Country Report, Gutersloh.
- 5 Rivlin, P., (2011), "Behind The Tensions in Syria: The Soico-Economic Dimensions", Telaviv notes, 5(5), s.1-6.